

TUNUS POLİTİK KÜLTÜRÜNDE SİVİL TOPLUM: TARİHSEL BİR ANALİZ

RUMEYSA KÖKTAŞ

2012 yılında lisans derecesini İstanbul Üniversitesi Sosyoloji bölümünde tamamlayan Rumeysa Köktaş, aynı yıl Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları anabilim dalında yüksek lisans eğitimine ve Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Şu an Ortadoğu Enstitüsü'nde çalışan Köktaş, doktora sürecinde olup çalışmalarını Tunus ve postkolonyal çalışmalar üzerine yoğunlaştırmıştır.

2011'de başlayan Arap devrimlerinden bugün geriye kalana bakıldığında Libya'da kabileler arası bitmeyen bir savaş, Mısır'da bir darbe ve darbe sonrası Mübarek dönemini aratan bir baskı yönetimi, Suriye'de ise yıllardır sona ermeyen ve gün geçtikçe daha fazla sivilin hayatını kaybettiği bir iç savaşın olduğu görülmektedir. Bu tablonun farklılaştığı tek yer ise devrimin başlangıç noktası olan Tunus'tur. Tunus'ta da devrim sonrası karışıklıklar yaşanmış, Nahda'nın çoğunlukta olduğu hükümet istifa ederek 2014 Ekim ve Aralık ayları itibari ile yeni hükümet ve yeni cumhurbaşkanı yerlerini almıştır. Fakat Tunus'u bu süreçlerde farklı yapan husus söz konusu aşamaların sancısız ve en önemlisi uzlaşma ve diyalog çerçevesinde gerçekleşmesi olmuştur. Bu uzlaşma ve diyalogun sağlanmasında ise 4 sivil toplum kuruluşu oldukça önemli bir rol üstlenmiştir. Nitekim 2015 yılında söz konusu kuruluşlar Tunus'ta uz-

laşmaya dayalı alternatif bir geçiş sürecinin sağlanmasında oynadıkları rol nedeniyle Nobel Barış ödülüne layık görülmüşlerdir. Bu ödülü önemli kılan ise Tunus politik kültüründe sivil toplumun yerine işaret etmesi, sivil toplum kültürünün ülkedeki tarihi ve konumuna dikkat çekmesidir.

Sivil toplum kavramı en genel anlamı ile tanımlanacak olursa, "devlet denetimi dışında kalan, dolaylı veya dolaysız ama belli düzeyde siyasi bir nitelik içeren, fakat özünde toplumsal sorunların çözümüne dönük sivil etkinlikleri, ilişkileri, çıkarları yaşama geçiren bir alana tekabül eder."¹ Sivil toplumun bir ülkede oluşabilmesi için de devletin sahip olması gereken iki temel özellik vardır. Bunlardan ilki devletin tüm vatandaşları eşit statüde kabul etmesi, ideolojik olmaktan çok tarafsız olması ve yöneticilerin keyfi tutumlardan sakınmaları bağlamında hukuk devleti olmasıdır. İkincisi ise, devletin savunma, adalet ve güvenlik gibi alanlar ile sınırlı

Tunus'ta, sivil toplum diğer Arap ülkelerine kıyasla oldukça gelişmiş olmasına rağmen devlet başkanlarının sivil topluma "kontrollü özgürlük" tanınmasından ötürü STK'lar devrime kadar sayıca ve politik faaliyet bakımından ciddi bir gelişme elde edememişlerdir. Sivil toplum kuruluşlarının ülkede büyük bir hızla kurulduğu iki önemli tarihten bahsedilebilir. Bunlardan ilki Burgiba rejimi yerine Zeynel Abidin Bin Ali'nin geldiği 1987 yılı, ikincisi ise 2011 devrimi sonrasıdır.

kalması ve hizmet alanlarında sivil toplum kuruluşlarının etkin kılınması bağlamında sınırlı bir devlet olmasıdır.² Bu çerçevede devletin sahip olması gereken bu iki koşul göz önünde bulundurulduğunda Tunus'ta sivil toplumun gerçek anlamda ancak devrimden sonra özgürlük ve çok sesliliğin hâkim olduğu bir ortamda ortaya çıktığı söylenebilir. Fakat burada önemli bir soru ortaya çıkmaktadır: Eğer toplumsal örgütlerin faaliyetlerinde aktif ve işlevsel olması sağlam bir temeli gerektiriyorsa ve Tunus'ta da sivil toplum örgütleri devrimin başarıya ulaşmasında önemli bir aktör ise, sivil topluma ait değerler devrimin etkisi ile mi ortaya çıkmıştır yoksa zaten Tunus politik kültüründe olan bir şey midir?

Bu çalışma yukarıda ifade edilen sorudan hareketle Tunus politik kültüründe sivil toplumun yerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bilindiği gibi Tunus, bağımsızlığını kazandığı 1956 yılından devrimin yaşandığı 2011 yılına kadar sadece iki devlet başkanı tarafından yönetilmiştir. Habib Burgiba ve Zeynel Abidin Bin Ali'nin başkanlıkları döneminde Tunus katı otoriter bir rejim ve çok sesliliğe imkân tanımayan, tekçi bir sistem ile yönetilmiştir. Fakat bilhassa Burgiba döneminde Tunus ciddi bir modernleşme sürecinden geçmiş ve bu dönemde modern ve demokratik değerler toplum ve siyasette yerleştirilmeye çalışılmıştır. Her ne kadar bu değerler hükümetin istediği şekilde ve onun istediği kadarıyla yerleştirilmiş olsa da bugün Tunus'un toplumsal ve politik kültürünün analizi açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla Tunus'ta sivil toplum hakkında değerlendirme yapmak için de sivil toplum unsurlarının tarihsel seyrinin incelenmesi anlamlı olacaktır.

Yukarıda sorulan soru ve değinilen hususlar ışığında bu çalışmada Tunus'ta sivil toplumun tarihsel olarak gelişimi değerlendirilmiştir. Öncelikle Habib Burgiba, sonrasında Zeynel Abidin Bin Ali ve son olarak

da devrim sonrasında sivil toplumun ne durumda olduğu ve bu süreçlerde ne gibi gelişmeler yaşandığı incelenmiştir. Burgiba ve Bin Ali dönemlerinde daha çok devlet politikaları öne çıkarken devrim sonrasında ise sivil toplumun daha çok faaliyetlerine yer verilmiştir.

Tunus'ta Sivil Toplum: Tarihi ve Gelişimi

Tunus, sivil toplum konusunda diğer Arap ülkelerine göre her zaman önde olmuştur. Bu durumun birkaç sebebi vardır. Öncelikle Tunus'ta birçok Arap ülkesinde yaygın olan etnik ve dini ayrılık-çatışma yoktur (%98'i Arap, %99'u Sünni Müslüman bir ülke³). İkinci sebep Tunus bağımsız devletinin kurucusu olan Burgiba döneminden itibaren ülkede ciddi bir eğitim politikası izlenmektedir. Toplumun eğitimi Tunus devletinin kuruluşundan bu yana devlet bütçesinin önemli bir kısmını kapsayan öncelikli politikalardan olmuştur. Bu durum da Tunus'ta ciddi bir eğitimli orta sınıfın oluşmasına sebep olmuştur ve sivil toplumun gelişerek aktif olmasında orta sınıfın büyük bir rolü vardır.⁴ Bir diğer önemli sebep ise Tunus'ta da birçok Arap ülkesinde olduğu gibi devlet ideolojisi bir dönem sosyalizm olmuş, fakat bu dönem 8 sene gibi az bir süreci kapsamıştır.⁵ Sosyalist ideolojinin genel olarak başarısız olduğu Tunus'ta, daha çok liberal politikalar hâkim olmuş ve bu durum da sivil toplumun ülkede yaygınlaşması ve güç kazanmasının önünü açmıştır.⁶ Son olarak belki de en önemli sebep devlet kurucusu Burgiba'nın bizzat kendisinin ülkesinde sivil toplumun önünü açmaya yönelik uygulamalarıdır. Zira Burgiba'nın temel amacı ülkesinde Batı modeli liberal bir demokrasi inşa etmektir ve bu sebeple de sivil topluma oldukça önem vermiştir.⁷

Tunus'ta, sivil toplum diğer Arap ülkelerine kıyasla oldukça gelişmiş olmasına rağmen devlet başkanlarının sivil topluma "kontrollü özgürlük"

tanınmasından ötürü STK'lar devrime kadar sayıca ve politik faaliyet bakımından ciddi bir gelişme elde edememişlerdir. Sivil toplum kuruluşlarının ülkede büyük bir hızla kurulduğu iki önemli tarihten bahsedilebilir. Bunlardan ilki Burgiba rejimi yerine Zeynel Abidin Bin Ali'nin geldiği 1987 yılı, ikincisi ise 2011 devrimi sonrasıdır. Bin Ali'nin başa geldiği 1987 yılında sivil toplum kuruluşlarının sayısı hızla artsa da bu durum yalnızca iki yıl sürmüştür, 2011 yılından sonraki artışın gidişatı ise Tunus'ta ilerleyen süreçlerde belli olacaktır.⁸

1988-1989 ve 2011-2012 tarihleri Tunus'ta STK'ların hızlı bir yükseliş ile kurulduklarına şahit olsa da bu tarihlerde kurulan STK'lar nitelik olarak birbirlerinden oldukça farklıdır. İlk dönemde kurulan STK'lar okullarda bilhassa da ilköğretimlerde eğitimin geliştirilmesi amacını taşıırken, 2011-2012 tarihlerinde açılan kuruluşlar daha çok insan haklarını korumaya yönelik olmuştur.⁹ 2011 tarihi itibarıyla devrim sonrası yeni Tunus'ta STK'lar hukuk kurallarına bağlı bir zeminde çoğulcu bir politik sistemde rol almak üzere kurulmuşlardır. Bu kuruluşlar yerel ve bölgesel düzeyde işçi ve işveren sendikaları, hayır kuruluşları gibi pek çok alana dağılmıştır.¹⁰

2011 öncesinde sivil toplum örgütlerine bakıldığında bunların yalnızca ulusal hükümetin politik sisteminin işlemesine katkı sağlayan birer çarktan ibaret olduğu görülür ve bu söz konusu örgütler toplumsal gerçeğin kendisiyle uyuşmayan ve toplumdaki asıl problemlere ışık tutmaktan uzak olan kuruluşlardır. Bu şekilde hükümet güdümlü olmayan sivil toplum kuruluşları ise oldukça azınlıkta kalmıştır. Bunlar arasında UGTT (Tunus Genel İşçi Sendikası), Tunus İnsan Hakları Derneği (LTDH), Tunus İşkence Karşıtı Derneği (ALTT), Tunus Özgürlükler Ulusal Konseyi (CNLT) ve feminist organizasyonlar öne çıkmaktadır.¹¹

Devrimden sonra ise sivil toplum örgütleri sayıca artmanın yanında nite-

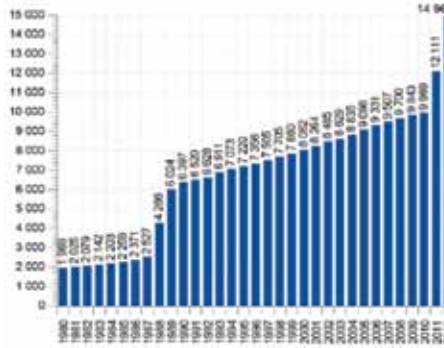
liksel de birçok değişim yaşamışlardır. Öncelikle insan hakları, demokrasi, vatandaşlık, ifade özgürlüğü, sansüre karşı mücadele, kadın hakları ve cinsiyetler arası eşitlik, sosyal gelişme, yerel ve bölgesel gelişme, dayanışma gibi konular devrim sonrasında sivil toplum kuruluşlarının temel gündem maddeleri olmuştur.

Tunus'ta STK'ların kuruluşlarının ve sayılarının yıllara göre dağılımını gösteren grafikler aşağıdaki gibidir:

Grafik 1: Tunus'ta yeni STK'ların kuruluşlarının yıllara göre dağılımı (1980- 2012)¹²

Grafik 2: Tunus'ta STK'ların sayılarının yıllara göre dağılımı (1980- 2012)

Görüldüğü üzere Tunus'ta sivil toplum kuruluşlarının gelişim ve evrilmeye serüvenini anlamak için Burgiba ve Bin Ali rejimleri dönemleri ile devrim sonrası süreç iki ayrı resim sunmaktadır. Bu bakımdan söz konusu süreçlerin dönemlendirilerek bu süreçlerde sivil toplumun incelenmesi faydalı olacaktır.

Tunus'ta sivil toplumun ilk olarak Burgiba döneminde kurumsallaştığı söylenirken bu kuruluşların özerk ve bağımsız bir yapısının olmadığına da altı çizilmelidir. Zira modernleşme ve demokratikleşme Burgiba'nın önemli temel politikaları ise, tek seslilik ve otoriter yönetim de yine bu dönemde izlenen temel siyasi eğilimdir.

Habip Burgiba Dönemi Sivil Toplum

Tunus diğer Arap otoriter rejimlerine göre daha özgürlükçü ve demokratik gelişmeye daha açık bir ülke olarak anılmaktadır. Bu durumun en temel sebebi Burgiba döneminde uygulanan politikalarıdır. Burgiba yıllarında kararlı bir modernleşme süreci yaşanmış, bu süreçte kadın hakları konusunda iyileştirmeler yapılmış, kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiş, çok eşlilik yasaklanmış, seküler ve ilerlemeci bir modernleşme anlayışı benimsenmiştir. Bu modernleşme uygulamaları kapsamında sivil toplumun kurumsallaşması da Burgiba döneminde öne çıkan konulardan biri olmuştur.¹⁴

Tunus'ta sivil toplumun ilk olarak Burgiba döneminde kurumsallaştığı söylenirken bu kuruluşların özerk ve bağımsız bir yapısının olmadığına da altı çizilmelidir. Zira modernleşme ve demokratikleşme Burgiba'nın önemli temel politikaları ise, tek seslilik ve otoriter yönetim de yine bu dönemde izlenen temel siyasi eğilimdir. Dolayısıyla Burgiba döneminde Tunus demokrasisinin gereği olan bir sivil toplumun kurumsallaşması sağlanırken, aynı zamanda bu kuruluşların tek parti rejimine karşıt bir ses oluşturmayacak bir nitelikte olmasını sağlamak için de sıkı önlemler alınmıştır. Bu bağlamda Burgiba'nın izlediği en temel yöntem, kimi kuruluşların yönetici kesimine partinin üst düzeylerinde yer vererek bu STK'lar ile işbirliği yapmak olmuştur.¹⁵ Böylelikle STK'ların en önemli özelliklerinden biri olan devletten bağımsız ve kar amacı gütmeksizin çalışma prensibi yıkılmış ve devlet güdümlü bir STK anlayışı yerleşmiştir. Ayrıca Burgiba döneminde birçok STK'nın mali desteği devlet tarafından sağlanmış, devletten bağımsız olanlar ise devletin ciddi bir baskısına maruz kalmışlardır.¹⁶

Burgiba döneminde STK'ların özerkliğinin kırılmasından sonra, bu kuruluşları tamamen devlet kontrolüne

sokan gelişme ise 1959 yılında çıkarılan kanunla olmuştur. Bu kanuna göre ifade ve basın özgürlüğü, toplanma ve kurumsallaşma özgürlükleri ancak yasaya uygun olan koşullar dâhilinde geçerlidir.¹⁷ Ayrıca söz konusu kanunla STK'ların hayır kuruluşu, kadın hakları, spor, sanat, bilimsel, kültürel kuruluşlar olabilecekleri fakat demokrasi, insan hakları gibi politik kuruluşlar olamayacaklarına yönelik sınırlama getirilmiştir. Yasada dikkat çeken bir diğer husus ise STK'ların kurumsal işleyişleri için İçişleri Bakanlığı'ndan onay almaları gerektiğine yönelik getirilen zorunluluktur. Bu karara göre İçişleri Bakanlığı herhangi bir STK'ya kanun ve ahlaki değerlere aykırı olduğu, toplum düzeyine tehdit oluşturduğu gerekçeleriyle izin vermeme yetkisine sahiptir. Bu karar Burgiba yıllarında birçok sivil toplum kuruluşunun kapatılarak çok sayıda kişinin mahkûm edilmesine sebep olmuştur.¹⁸

Burgiba'nın çok seslilik karşısında izlediği bu sert politikalara en çok tepki gösteren STK UGTT (Tunus Genel İşçi Sendikası) olmuştur. Devletin bağımsızlığını kazandığı 1956 yılından itibaren oldukça aktif ve birçok üyesi olan bu sendika devlet karşıtı söylem ve protestolarıyla önemli bir karşıt duruş sergilemiştir. Fakat hükümet karşıtı eylemleri ile toplumsal olarak büyük bir kesimde yankı bulmaya başlaması sendikanın hükümet tarafından ciddi bir tehdit olarak algılanmasına ve yoğun bir baskı altında tutulmasına sebep olmuştur. Özellikle 1970'li yılların sonunda faaliyetlerini arttıran sendika karşısında devlet sonunda kanlı bir çözüme gitmiş ve askerler birçok sendika üyesini öldürmüş, birçok üye de hapse atılmıştır.

1980'li yıllarda ise Burgiba çok seslilik karşısında daha yumuşak politikalar izlemeye başlamıştır. Zira İslami hareketin güçlenerek hükümet karşıtı bir pozisyon alması ve Burgiba'nın kendi partisi içinde de kopuşların olması Burgiba'yı daha liberal politikalar izlemeye teşvik etmiştir. Bunun

önemli göstergelerinden ikisi, UGTT ile ilişkilerin yumuşaması ve Tunus'ta ilk insan hakları kuruluşu olan Tunus İnsan Hakları Birliği'nin (LDTH) ya-sallaşması olmuştur.¹⁹

Özetle, 1959-1987 yıllarını kapsayan Burgiba döneminin en temel iki özelliği, toplumsal ve siyasal alanda izlenen sıkı bir modernleşme sürecinin yaşanması ve tek parti yönetimi altında çok sesliliğe imkân tanımayan otoriter bir yönetim anlayışının benimsenmiş olmasıdır. Bu dönemde izlenen otoriter eğilimli politikalar modernleşme sürecini de doğrudan etkilemiş, modernleşme politikaları tek parti sistemini sekteye uğratmayacak şekilde uygulanmıştır. Bu durumun en temel çıktılarında biri de sivil toplumun gerçek anlamda gelişmemesi olmuştur. Bu dönemde birçok sivil toplum kuruluşu kurulmuş olsa da bunlar hep devlet güdümünde ve siyasal alana nüfuz edemeyen, toplumsal sorunlara hayır işleri hariç karışamayan daha pasif bir konumda kalmıştır. Devlettten bağımsız olanlar ise devlet tarafından ciddi bir baskıya maruz kalmışlardır.

Zeynel Abidin Bin Ali Dönemi Sivil Toplum

Habib Burgiba'dan sonra Bin Ali'nin iktidara gelmesi pek çok Tunuslu tarafından ülkede özgürlüklerin gelişeceği, baskının sona ereceğine yönelik umutlar ile karşılanmıştır. Zira Bin Ali'nin 1987 yılında başkan olduğunda en büyük vaadi, eski rejimden tamamen farklı olarak ülkede politik özgürlükler konusunda yeni bir dönem açılacağı konusundaydı. Bu umutlar Bin Ali'nin ilk yıllarında karşılık da bulmuş ve birçok siyasi tutuklu serbest bırakılmış, en önemli muhalif İslami grup olan İslami Eğilim Hareketi'ne karşı tutum da devlet tarafından yumuşatılmıştır. Ayrıca 1988'de çıkarılan kanun ile STK'ların İçişlerinden onay alması da kolaylaştırılmıştır. Fakat bu olumlu hava 1990'lı yılların başından itibaren değişmeye başlamış, Bin Ali de selef

gibi otoriter eğilimli politikalarını siyasi ve toplumsal alana hızla yaymaya başlamıştır. Otoriter eğilimli politikalarından sivil toplum da nasibini almış ve Bin Ali dönemi de Tunus'ta sivil toplumun önüne engeller koyulduğu ve STK'ların ancak devletle işbirliği halinde işleyebildiği bir dönem olmuştur.

1990 yılının başlarından itibaren İçişleri ve diğer parti aygıtlarına devlet otoritesine karşı tehlike oluşturacak STK'ların başlangıçta etkisiz hale getirilmesi için yetkiler verilmiştir. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının ulusal konsensüse aykırı hareket etmediğini garantilemek amacıyla farklı kontrol mekanizmaları devreye sokulmuştur. Bu dönemde İçişleri Bakanlığı'na STK'ların kuruluşuna onay vermenin yanı sıra hükümette sadık olacağından şüphelenilen STK'ları da finanse ederek hükümet yanlısı duruşlarını pekiştirme görevi verilmiştir. Yine Bin Ali döneminde rejimin, kendisine tehdit oluşturabilecek STK'ları etkisiz hale getirmesinin bir diğer yöntemi de, tehlikeli görülen bir STK'nın muadilini oluşturmak ve devlet destekli bir şekilde işlerliğin sağlamak olmuştur. Devlet böylelikle tehdit oluşturabilecek STK'ların etkinliğini kırabilmiştir.²⁰

Tunus'ta STK'lar konusunda önemli bir değişiklik 1992'de dernekler ile ilgili kanunda yapılan düzenleme ile gerçekleşmiştir. Bu düzenlemeye göre "genel karaktere" sahip kuruluşlar kendi misyon ve ideallerine bağlılığını dile getiren herkesi içlerine almak zorundadır. Bu düzenleme parti tarafından görevlendirilmiş ya da direkt hükümet içerisinde yer alan isimlerin de STK'ların bünyelerine kolayca sızmalarına olanak sağlamış, böylece STK'ların hükümetten bağımsız hiçbir özgür alanları kalmamıştır.²¹

Burgiba'dan sonra Bin Ali, iktidara geldiği 1989 yılından devrimin başladığı 2011 yılına kadar hüküm sürmüştür. Bu hüküm süresince Tunus, Burgiba döneminde olduğu gibi yine diktatör ve otoriter eğilimli politika-

Otoriter eğilimli politikalarından sivil toplum da nasibini almış ve Bin Ali dönemi de Tunus'ta sivil toplumun önüne engeller koyulduğu ve STK'ların ancak devletle işbirliği halinde işleyebildiği bir dönem olmuştur.

Devrim sonrasında sivil toplumun durumu hakkında konuşmak daha çok devrim ve sivil toplum hakkında değerlendirmelerde bulunmak ile anlamlı olacaktır. Zira sivil toplum yalnızca devrim sonrasında gelişme imkânı bulmuş olan bir alan olmaktan ziyade doğrudan devrimin kendisine de etkide bulunmuştur.

lar ile yönetilmiş, bu politikalar da siyasetten toplumsallığa kadar toplumun her alanında etki göstermiştir. Dolayısıyla sivil toplum konusunda da Burgiba döneminde olduğu gibi herhangi bir iyileşme ve gelişme yaşanmamış, sivil toplumunun özerk ve bağımsızca kurumsallaşacağı her alana sınırlamalar getirilmiştir. Bu durum da Tunus'ta Burgiba ve Bin Ali dönemlerinde devlet tekelinde bir sivil toplum kurumsallaşması sonucunu doğurmuştur.

Devrim Sonrası Sivil Toplum

Tunus'ta 17 Aralık'ta bir seyyar satıcı olan Muhammed Buazizi'nin kendini yakması ile başlayan devrim bugün gelinen noktada ülke siyaseti ve toplumsal hayatında birçok değişimi beraberinde getirmiştir. Ülkedeki diktatör rejimin politikalarına, bu politikalar neticesinde ortaya çıkan baskı ortamı, eşitsizlik ve adaletsizliklere karşı başlayan devrim kitlelerin özgür eşit ve adil bir toplumsal ve siyasal yaşam talebini dile getirmiştir. Devrimin ardından geçen dört yılın sonunda ise bu taleplerin bir kısmının yavaş yavaş yerine geldiği görülmektedir. Bu bağlamda sivil toplum konusu da oldukça önemli bir yere sahiptir, zira Tunus'ta devrim sonrası kısmen de olsa daha özgür bir siyasi ortamın elde edilmesi sivil toplum konusunda da birçok gelişmeyi beraberinde getirmiştir.

Devrim sonrasında sivil toplumun durumu hakkında konuşmak daha çok devrim ve sivil toplum hakkında değerlendirmelerde bulunmak ile anlamlı olacaktır. Zira sivil toplum yalnızca devrim sonrasında gelişme imkânı bulmuş olan bir alan olmaktan ziyade doğrudan devrimin kendisine de etkide bulunmuştur. Özellikle de protesto gösterilerinin düzenlenmesi, organize olmaları, güvenliklerinin sağlanması konusunda sendikalar, kadın ve gençlik hareketlerinin önemli bir etkisi olmuştur.

Devrimin büyük ve organize olmuş kalabalıklar ile gerçekleşmesi ve hızla şehirlere yayılmasında rol oynayan

STK'ların en önemlisi Tunus Genel İşçi Sendikası'dır (UGTT). 1946 yılında kurulan ve Tunus'un bağımsızlık savaşında da önemli role sahip olan sendika, Tunus'un 517 bin üyesi ile en büyük ve en eski muhalif örgütüdür.²² Sendika, Burgiba ve Bin Ali dönemlerinde de faaliyetlerini sürdürmeye çalışmış, 2008 ve 2010 yıllarında Gafsa ve Sfax'taki sendikaların yapmış olduğu grevi organize etmiştir. Bu faaliyetleri ile ilk kısımda da bahsi geçtiği üzere Burgiba ve Bin Ali hükümetleri tarafından önemli bir tehdit olarak algılanmıştır.²³ Dolayısıyla Tunus'ta diğer STK'lara göre daha güçlü ve köklü bir yapıya sahip olan Tunus Genel İşçi Sendikası diğer birçok STK'nın yanı sıra ayaklanmaların organizesi ve yayılımında daha aktif bir rol almıştır.

Devrim sonrası sivil toplumun durumuna bakıldığında ise STK'lar üzerinde Bin Ali döneminde getirilen kısıtlamaların neredeyse tamamının kaldırıldığı ve bu kısıtlamaların kaldırılmasıyla birçok yeni sivil toplum kuruluşunun ortaya çıktığı görülmektedir. 18 Şubat 2011'de geçici hükümet Devrimci Hedefleri Gerçekleştirme, Demokratik Geçiş ve Siyasi Reformlar Yüksek Kurulunu kurmuş ve bu kurul vasıtasıyla da STK'lar konusunda koruyucu yasalar çıkarılmıştır. Yeni çıkarılan kanun ile sivil toplum örgütlerinin siyasi konulara da dâhil olması yasallaştırılmıştır. Ayrıca yapılan kanun değişikliği ile artık bir sivil toplum örgütünün kurulması için İçişleri Bakanlığı'ndan izin almak yerine yalnızca belediyelere kayıt yaptırılması da yeterli hale getirilmiştir. Birçok yeni STK'nın ortaya çıkışına zemin hazırlayan bu değişiklikler ile 2010 Aralık ayında 8.000 STK kurulmuşken 2011 Haziran ayı itibarıyla bu sayı 20.000'e ulaşmıştır.²⁴

Devrim sonrası Tunus'ta sivil toplum konusunda yaşanan gelişmeler yalnızca STK'ların nicelik olarak artışı ile açıklanamaz. Zira devrimden sonra sivil toplum kuruluşları Tunus siyasi hayatında da gerek baskı unsu-

ru olma gerekse arabuluculuk yapma gibi önemli misyonları yerine getirmişlerdir. Bu bağlamda en açık örnek 2013 yılında UGTT, Tunus Sanayi Ticaret ve El Sanatları Birliği, Tunuslu Avukatlar Ulusal Birliği ve Tunus İnsan Haklarını Koruma Birliğinden oluşan 4'lü grubun başlattığı Ulusal Diyalog görüşmeleridir.²⁵ Bu görüşmeler 2013 yılında muhalif sol liderlerden Muhammed Brahmi ve Şükrü Belayid'in öldürülmeleri sonucu halkın hükümete karşı ayaklanmaları karşısında sözü geçen STK'lar tarafından hükümet ile halk arasında bir uzlaşma ve diyalog ortamının yaratılması için başlatılmış ve başarılı da olmuştur. UGTT liderliğinde dört STK tarafından başlatılan Ulusal Diyalog görüşmeleri neticesinde hükümet için bir yol haritası çıkarılmış, yeni anayasa konusunda da kesin bir tarihte uzlaşmıştır.²⁶

2014 yılında Tunus için oldukça kritik bir geçiş sürecinde uzlaşma ve diyalog görüşmelerini başlatan bu dört sivil toplum örgütü, 2015 yılında da Nobel Ödülüne layık görülmüştür.²⁷ Çoğunluğu baskıcı ve otoriter bir yönetim şekli ile yönetilen Arap ülkeleri arasında Tunus'un sivil toplum konusunda ödüle layık görülmesi, ülkenin politik kültüründe olan sivil toplumun önemini bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Devrimin üzerinden beş seneyi geride bırakan Tunus için bugün sivil toplum kuruluşları Tunus'ta devrimin diğer ülkelere göre önemli ölçüde başarı ile sonuçlanmasında rol alan anahtar kurumlardır. Zira bugün de Tunus siyasetinde UGTT başta olmak üzere birçok STK'nın aktif siyasete dâhil olması ülkede sivil toplumun üstlendiği önemli rolün göstergesidir.

Sonuç

Sivil toplum konusunda önemli araştırmaları olan Ömer Çaha'nın *Aşkın Devletten Sivil Topluma* isimli kitabında ortaya attığı önemli bir tezi şu cümle özetlemektedir:

“Sivil toplum demokrasi için zorunlu bir dayanak oluşturmasının yanı sıra sivil toplumsuz bir demokrasi söz konusu olamaz.”²⁸ Çaha yine aynı kitabında demokrasinin lütuf şeklinde verilen bir yönetim biçimi olmaktan ziyade siyasi bir çabanın sonucunda alınan bir yönetim biçimi olduğunu ve bu bağlamda sivil toplumun da demokratik hakları elde etmek konusunda oldukça önemli ve vazgeçilmez bir unsur olduğunu ifade etmektedir.²⁹ Bu bağlamda Tunus'ta devrimin temel amaçlarından biri olan demokrasi ile ülkedeki sivil toplum değer ve unsurları arasında önemli bir bağ olduğu söylenebilmektedir.

Tunus'ta demokrasinin elde edilmesi için verilen mücadele ve sivil toplum konusunda ilk olarak söylenebilecek şey, Tunus politik kültüründe sivil toplumun önemli bir yerinin olduğudur. Zira sivil toplum, Burgiba döneminde uygulanan modernleşme politikalarının önemli bir ayağıdır. Burgiba ve Bin Ali döneminde sivil topluma karşı uygulanan baskıcı ve otoriter eğilimler sivil toplumun faaliyetlerini engellemiş olsa da kurumsal olarak politik kültüre yerleşmesini engelleyememiştir. Bunun en bariz örneği de UGTT'nin 1946 yılından beri İslami Eğilim Hareketi'nin de (bugünkü Nahda) 1980'li yıllardan itibaren faaliyetlerini sürdürme çabasıdır. Bu çerçevede bir lütuf olmayan ve belli çabalar neticesinde ulaşılan demokratik sisteme ulaşma konusunda devrim sırası ve sonrasında aktif olan sivil toplumun faaliyetleri, Tunus'un politik kültüründe sivil toplumun sahip olduğu konum ile yakından ilintilidir.

Tunus devrimin ardından 5 yılı geride bırakmış ve ülke için oldukça kritik olan geçiş süreçlerinde de sivil toplumun aktif olması, uzlaşma ve diyalogun önünü açması bağlamında önemli başarılar elde etmiştir. Hala kritik bir siyasi geçiş sürecinde olan ve tam olarak stabil bir sisteme kavuşmamış olan Tunus için sivil toplumun bundan sonra oynayacağı rol de oldukça kritik gözükmektedir.

Bu çerçevede bir lütuf olmayan ve belli çabalar neticesinde ulaşılan demokratik sisteme ulaşma konusunda devrim sırası ve sonrasında aktif olan sivil toplumun faaliyetleri, Tunus'un politik kültüründe sivil toplumun sahip olduğu konum ile yakından ilintilidir.

SONNOTLAR

- 1 Fuat Keyman, **Türkiye’de Sivil Toplumun Serüveni: İmkânsızlıklar İçinde Bir Vaha**, STGM, 2006, s. 15.
- 2 Ömer Çaha, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Gendaş Kültür, İkinci Baskı, 2003, s. 59.
- 3 “The World Factbook: Tunisia”, **Central Intelligence Agency**.
- 4 Bkz. Eva Bellin, “Civil Society in Formation: Tunisia” içinde **Civil Society in the Middle East**, Ed. Augustus Richard Norton, E.J. Brill, 1995, s. 124.
- 5 Bkz. Kenneth Perkins, **A History of Modern Tunisia**, Cambridge University Press, 2. Baskı, 2014, s. 151-163.
- 6 Michael J. Willis, **Politics and Power in the Maghreb: Algeria, Tunisia and Morocco from Independence to the Arab Spring**, Hurst&Co. Publishers, 2012, s. 75.
- 7 Eva Bellin, “Civil Society in Formation: Tunisia”, s. 124.
- 8 “Study on Civil Society Organizations in Tunisia”, **Foundation For The Future**, Ocak 2013, s. 7.
- 9 “Study on Civil Society Organizations in Tunisia”, s. 8.
- 10 A.g.e, s. 8.
- 11 A.g.e, s. 8.
- 12 A.g.e, s. 7.
- 13 A.g.e, s. 7.
- 14 Daniel Lawner, “Tunisian Civil Society Before and After the Revolution” içinde **Tunisia: Understanding Conflict 2012**, Ed. Terrence Hopmann ve William Zartman, Johns Hopkins University School for Advanced International Studies, 2012, s. 116.
- 15 Lawner, “Tunisian Civil Society Before and After the Revolution” s. 117.
- 16 Eva Bellin, “Civil Society in Formation: Tunisia”, s. 124.
- 17 Lawner, “Tunisian Civil Society Before and After the Revolution”, s. 117.
- 18 A.g.e, s. 118.
- 19 See Eva Bellin, “Civil Society in Formation: Tunisia”, s. 131,132.
- 20 Lawner, “Tunisian Civil Society Before and After the Revolution”, 118 ve 119.
- 21 A.g.e, s. 119.
- 22 Ali Mohamed Farah, “The Role of Civil Societies in Democracy: The Tunisian Revolution”, İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, s. 7.
- 23 Shelley Deane, “Transforming Tunisia: The Role of Civil Society in Tunisia’s Transition”, **International Alert**, Şubat 2013, s. 13.
- 24 Lawner, “Tunisian Civil Society Before and After the Revolution”, s. 120.
- 25 “Tunus’ta Ulusal Diyalog Görüşmeleri Yeniden Başladı”, **AA**, 25 Ekim 2013.
- 26 “Tunus Seçimleri ve Nahda Dosyası”, **Dünya Bülteni DÜBAM**, Ocak 2015, s. 1.
- 27 “Nobel Barış Ödülü Tunus Ulusal Diyalog Dörtlüsü’ne verildi”, **BBC**, 9 Ekim 2015.
- 28 Çaha, s. 130.
- 29 Çaha, s. 67.

ORMER

Ortadoğu Enstitüsü
معهد الشرق الأوسط
Middle East Institute
پژوهشگاه خاورمیانه

2014 yılında Sakarya Üniversitesi’nde kurulan Ortadoğu Çalışmaları Merkezi [ORMER], 25 araştırmacı ile bu alanda Türkiye’deki en büyük merkezdir. Ortadoğu bölgesinin siyaset bilimi, sosyoloji, tarih ve ekonomi başta olmak üzere farklı disiplinler aracılığı ile araştırıldığı merkezde, Ortadoğu Çalışmaları alanında Türkçe, Arapça ve İngilizce dillerinde eğitim verilen yüksek lisans ve doktora programları yürütülmektedir. Merkezin önemli faaliyetleri arasında iki yılda bir düzenlenen Ortadoğu’da Siyaset ve Toplum Kongresi, yılda iki kez çıkarılan Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi ve 2005’ten bu yana yayımlanan Ortadoğu Yıllığı bulunmaktadır.

Sakarya Üniversitesi
Esentepe Kampüsü 54187 Serdivan / SAKARYA
+90 264 295 3602
ormer@sakarya.edu.tr